

УДК 821.162.1.09

Луїза ОЛЯНДЕР

**НАРАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ
Ю. І. КРАШЕВСЬКОГО «DZIECI WIEKU»**

У широкому літературному контексті розглядається проблематика роману Ю. І. Крашевського «Dzieci wieku» («Діти віку») та її актуальність для наших часів, через поетику аналізується нарративна організація тексту як спосіб розв'язання головного конфлікту твору.

У ХХ і ХХІ ст. помітно зростає інтерес до Ю. І. Крашевського, про що свідчать праці не тільки широковідомих полоністів, таких, як В. Данек¹, Е. Цибенко² та ін., а й роботи, опубліковані останнім часом в Україні, Польщі та Росії – «Екзистенція любові в наративі повісті „Уляна” Ю. І. Крашевського» (2011), В. Плохотнюк³, «Проблематика та образна система польської прози першої половини ХІХ ст.» (2011) Н. Петриченко⁴, «Новаторство різножанрової творчості Ю. І. Крашевського у Волинський період» (2011) С. Байдацької⁵, «Mit puszczy w powieściach Józefa Ignacego Kraszewskiego» (2004) Т. Лінкнера⁶, «„Wśród ciszy lasów...” Motywy sylwiczne w „Starej baśni”» (2004) В. Венерської⁷, «Становление реализма в творчестве Юзефа Крашевского 1830 – 1840-х годов» С. Малюкович⁸, «Н. В. Гоголь и Ю. И. Крашевский» В. Плохотнюка⁹ та

¹ Kraszewski J. I. Dzieci wieku // Kraszewski Józef Ignacy. Dzieła. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970. – Т. 1. – 491 s.

² Цибенко Е. З. Польский социальный роман 40-70-х годов ХІХ в. – М., 1971. – 358 с.

³ Плохотнюк В. М. Н. В. Гоголь и Ю. И. Крашевский: Дисс. канд. филол. наук. – Тверь, 2007. – 176 с.

⁴ Петриченко Н. Проблематика та образна система польської прози першої половини ХІХ ст. // Київські полоністичні студії. – К., 2012. – Т. ХІХ. – С. 214–218.

⁵ Байдацька С. Новаторство різножанрової творчості Ю. І. Крашевського у Волинський період // Київські полоністичні студії. – К., 2012. – Т. ХІХ. – С. 219–223.

⁶ Linkner T. Mit puszczy z powieściowych kronik Józefa Ignacego Kraszewskiego // Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. «Las w kulturze polskiej». Materiały z konferencji. Orzechowo koło Ustki 16–18 października 2003 / Pod. red. Wojciecha Łysiaka. – Poznań : Wyd-wo Eco, 2004. – S. 139–153.

⁷ Wenerska W. «„Wśród ciszy lasów...” Motywy sylwiczne w „Starej baśni”» // Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. «Las w kulturze polskiej». Materiały z konferencji. Orzechowo koło Ustki 16–18 października 2003 / pod. red. W. Łysiaka. – Poznań : Eco, 2004. – S. 153–164.

⁸ Малюкович С. Д. Становление реализма в творчестве Юзефа Крашевского 1830 – 1840-х годов: Дисс. канд. филол. наук. – М. :1984. – 210 с.

⁹ Плохотнюк В. М. Н. В. Гоголь и Ю. И. Крашевский. Там само.

ін. Проте, незважаючи на велику кількість праць, в яких творчість письменника розглядається в багатьох вимірах, проблема нарративної організації його творів, насамперед роману «Dzieci wieku» («Діти віку», 1869 – 1870), потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб, проаналізувавши нарративну організацію роману Ю. І. Крашевського «Dzieci wieku», розглянути діалогічні відносини роману з творами інших письменників і встановити актуальність порушеної ним проблематики в наші часи.

Аналізуючи нарратив у творах Ю. І. Крашевського, треба зазначити, що для нього характерна загадковість, з якою автор починає роман або повість. Загадковими можуть бути *людина* («Dzieci wieku», «Na smetarzu – na Wulkanie»), *хата* («Chata za wsią»), *подія* («Papiery po Glince») тощо. Функціональна роль такої стратегії у художній системі польського письменника велика і багатоаспектна. За звичаєм фабульна таємниця, в тому числі й у романі «Dzieci wieku», розкривається тільки в кінці оповіді, а цікавість до неї підтримується лише злегка, деякими натяками для того, щоб реципієнт, по-перше, не зміг про неї забути, а по-друге, мав би можливість частково догадуватися про те, що криється під загадковістю. До такого нарративного прийому, властивого детективним жанрам, Ю. І. Крашевський вдається, щоб заохотити читача подолати численні розлогі портретні характеристики, описи місцевості, побуту, звичаїв та філософські відступи, які зупиняють художній час і розвиток подій.

Порушивши в романі «Dzieci wieku» (1870) актуальну проблему – взаємних відносин батьків і дітей, розкриваючи сутність конфлікту між поколінням поляків в останній третині XIX ст., Ю. І. Крашевський розпочав свою оповідь із появи в містечку загадкової людини і з її не менш загадковою для мешканців тієї місцевості поведінкою, коли сторож Єрема «... w lipcu, nad wieczór ...z podziwieniem zobaczył średniego wieku mężczyznę...»¹⁰. Таємничість цієї події підсилюється простором і часом – дія відбувається на цвинтарі, в кінці дня, а також цікавістю і побоюванням сторожа: «Byle tylko nie zrobił jak ten, co to tu sobie przed laty dwudziestu w łeb wypalił na mogile kochanki!»¹¹. Пом'якшенню напруги психологічної атмосфери, з її містичним забарвленням слугують *dwa głosy wesole* (два веселі голоси), які почув сторож, вживання молодими людьми іронічного порівняння *jak upiór* (привид):

«– Даю тобі слово, що він тут увійшов до цвинтаря – говорив перший голос, чистий і гармонійний.

– А що б він тут робив? – перервав його другий, дещо хриплий і з тремтінням голос, хоча ще й молодий»

– Хто його знає і хто його зрозуміє? До тих загадок, які він задає нам своїм прибуттям, маємо ще одну, найбільшу. Волочиться, як упир, по кладовищах. Тільки тепер цікаві наші дами зроблять з нього героя роману»¹².

Підтримування інтересу читача здійснюється і специфічною організацією

¹⁰ Kraszewski J. I. Dzieci wieku. Op. cit., S. 9.

¹¹ Ibidem, S. 10–11.

¹² Ibidem, S. 11.

нарації, завдяки якій реципієнтові відомі всі справжні наміри персонажів, а їм – ні. Увага зосереджується на контрасті між їхньою, зовнішньою, показовою, нещирою стороною поведінки та замаскованими цілями. Але така наративна структура водночас є й прийомом художнього узагальнення: у такий спосіб автор / наратор створює людські типи, позбавлені будь-яких індивідуальних рис, властивих особистостям. А тому внутрішній світ персонажів не цікавий, важлива лише інтрига, яка розгортається навколо питання: *хто кого оберне навколо пальця*. Молодь в романі «Dzieci wieku» – пан Рогер (Roger Skalski) та панна Ідалія (Idalia Skalska), виховані по-панському – w zasadach szlacheckich¹³ – діти аптекаря пана Марціна Сокальського (Marcina Skalskiego), котрі прагнуть графських титулів, збіднілий барон Гельмольд Каптур (Helmold Kaptur), що шукає багату і знатну наречену, панни Ізя та Емілія, заможні дочки графа Туровського, які готові одружитися з відчаю, аби визволитися з-під влади авантюристської мачухи-графині, – це значна частина покоління, яка складається з бездіяльних людей, одержимих лише жагою безтурботного життя, титулів і багатства. Кожен з них шукає вигідного становища, у кожного гору беруть тільки егоїстичні матеріальні інтереси та бездуховність.

Глибини духовної корозії молодого покоління, яке антицінності сприймала як цінності, підкреслюється зображенням життєвої позиції Валека Лузинського (Walka Luzińskiego) – різновиду паразитуючого типу, що сидить на шиї працюючих людей. На перший погляд, цей персонаж – одна із багатьох осіб, що діють в романі. Сирота й вихованець доктора Миліуса, він належав і водночас не належав до кола «знатної» молоді провінційного містечка – він, через невідомість свого походження був певною мірою ізгоєм: панна Ідалія сміялася з нього, пан Рогер гордував ним і намагався його не помічати: «З паном Рогером знали і не знали, бо молодий Скальський, зустрічаючи його, відвертав голову, начебто не бачить»¹⁴.

Як і кожному персонажеві, Ю. І. Крашевський дає Лузинському характеристику / портрет, і здається, що письменник начебто нічим особливо не відокремлює Валека від інших. Проте зворотним читанням прояснюється, що доля доктора Миліуса і метаморфоза життєвих принципів і поведінки його прийомного сина є вузловим моментом у розкритті основного конфлікту роману «Dzieci wieku» – конфлікту між батьками і дітьми.

Опозиція Валека до міщанського суспільства позірна. Його презирство – це тільки маска незалежності, якою він борониться від оточення, яке його принижує. З цією ж причини Лузинський з такою надзвичайною певністю і погордою видає себе за геніального поета, що й сам починає бути у цьому переконаним: «Ми, поети, істоти вибрані, ми пануємо над вами з ласки Божої, ви повинні бачити біля наших ніг усе. Нам вдвоє складений листок докучає на ложі, ви можете спати на хмизі, між нами і вами є ...»¹⁵.

Проте, коли Валека з паперів дізнається, що його мати походила зі шляхти, що і в ньому тече частка шляхетської крові – він раптом змінюється: «Був до

¹³ Ibidem, S. 25.

¹⁴ Ibidem, S. 35.

¹⁵ Ibidem, S. 19.

того розлюченим демократом, висміював Скальських за їхні шляхетські претензії, але, раптово відчувши себе по матері шляхтичем, у цю ж мить виріс і відчув себе якби міцнішим»¹⁶.

Змальовуючи образ Лузинського, Ю. І. Крашевський не ставив собі за головну мету розвінчати його – він поставив цього персонажа в центр для того, щоб розкрити й проблему відповідальності батьків за синів.

Випадком у житті, але не випадком у художній системі роману є зустріч рідного батька Валека (це з'ясується пізніше) – загадкового Вальтера – з Миліусом у час, коли той щойно з образи випровадив Лузинського з дому на завжди після звинувачень у тому, що начебто він стоїть на заваді виняткового життєвого шляху свого вихованця: «Moje wady, – кидає Валека в обличчя Милуса гіркі слова, – moje szaleństwa, moja nędza – to grzechy twoje»¹⁷. Проте не випадково глибоко ображений і осиротілий Миліус не тільки не звинувачує повністю Валека, а й намагається, зрозумівши його, певною мірою, як до речі й Вальтер, навіть виправдати. Діалог, що відбувається між Миліусом і Вальтером, зосереджує увагу на пошуках причини того, що відбувається: «Це – діти віку, – зітхнув Миліус, – не можу надмірно його звинувачувати. Не знаю, чи захоплений якоюсь доктриною, чи шалом, хотів би схопити в свої недосвідчені долони більше, ніж вони мають змогу підняти. Все йому видається злим у тисячовіковому порядку світу і все то зле інстинктом молодості та її силою хоче переробити. Тимчасом то є сила бурі, котра вивертає, не творить.

Нарікаєте на той прояв духу, – відповів повільно Вальтер, – а я вам скажу, що той шал є плодом нашої слабкості. Хто його виховував? ви – німці старших, їхнє постаріння народжує в новому поколінні ті бурні інстинкти»¹⁸.

Наведений фрагмент дещо відрізняється від наративних властивостей романного тексту загалом тим, що в ньому смисли не розкриваються до кінця. У цьому уривкові Ю. І. Крашевський, котрий завжди розставляє всі крапки над «і», уводить у підтекст найважливіший змістовний момент – прихованість психологічного стану Вальтера, котрий відчуває власну провину і водночас намагається перекинути її повністю на Миліуса.

Щоб вловити особливості психологічного стану героя, треба звернути увагу на стильові особливості його висловлення. Причину поведінки Валека Вальтер бачить у слабкості старшого покоління, до якого належить і сам. Звідси і вираз: причина в *naszej słabości* (у *нашій* слабкості), але раптом: *Któż go wychowywał? wy – niemoc starszych...* (Хто його виховував? *ви* – німці старших). Тепер, кидаючи різко слово «*ви*», Вальтер, звинувачує не себе, а Миліуса. Але само це звинувачення і пристрасність, з якою воно висловлено, видають його з головою: його мучать докори совісті, відчуття власної провини – хоча з підтексту твору видно, що Вальтер був без вини винуватий, – його непокоїть запізнена тривога за долю сина. Сила його страждання виявиться з усією очевидністю лише при зворотному читанні, коли стане відомо батьківство Вальтера, котрий, передбачаючи нещасливе майбутнє Валека,

¹⁶ Ibidem, S. 133.

¹⁷ Ibidem, S. 101.

¹⁸ Ibidem, S. 111.

втрачає свідомість.

У такий стилістичний спосіб автор / наратор ненав'язливо починає акцентувати свій погляд на провину батьків: винуваті обидва – один винен у тому, що кинув сина напризволяще, а другий, котрий виховував сироту, як рідне дитя, в тому, що забагато пестив його. Результатом стала *пагуба духу*.

Простеження гілки Вальтер – Миліус – Валек Лузинський доводить, що Ю. І. Крашевський, одним із перших у XIX ст. порушивши у романі «Dzieci wieku» (1869 – 1870) проблему батьків і дітей, загострив увагу на питанні «Хто ж винен?». А це свідчить, що, хоча, письменник, створюючи роман «Dzieci wieku», думав насамперед про долю Польщі, проблематика цього твору (як, до речі, й інших), завдяки яскравому зображенню проявив у низці варіантів інваріанта одного типу – знеособленої молоді людини, яка діє в типових ситуаціях, виходить своєю значимістю за межі однієї національної літератури й певної історичної епохи. Художньо-сміслова конвергенція (термін М. Бахтіна) слугує підґрунтям для зіставлення роману «Dzieci wieku» з творами, написаними раніше, наприклад, з романом І. Тургенєва «Батьки і діти» («Отцы и дети», 1862) і тими, що з'явилися набагато пізніше, ще за життя польського письменника, такими, як «Любий друг» («Bel-Ami», 1885) Гі де Мопассана, і тими, котрі світ побачили після смерті Ю. І. Крашевського, зокрема «Сестрою Керрі» («Sister Carrie», 1900) Т. Драйзера або світським романом «Крістін, донька Лавранса» («Kristin Lavransdatter», 1920 – 1922) С. Унсет та ін. Різні часи, різні народи, континенти, але, хоч би де і коли, зневажалися закони моралі, кара неминуча.

С. Малюкович у дисертації «Становление реализма в творчестве Юзефа Крашевского 1830 – 1840-х годов» уже висвітлювала літературні зв'язки між «Записками охотника» І. Тургенєва і сільськими повістями польського письменника. Проте перегуки цим не обмежуються. На часі дослідження діалогічних відносин між творами цих авторів, і не лише, коли йдеться про метод, а й у плані художньо-філософських концепцій. Так, зіставляючи роман Ю. І. Крашевського «Dzieci wieku» з романом І. Тургенєва «Отцы и дети», доцільно розглянути парадигму: *прагматизм* Базарова – *прагматизм* дітей віку. Прагматизм їх об'єднує і водночас розводять: прагматизм тургенівського Базарова діяльний, його кредо виражене у широко відомому афоризмі: «*Природа не храм, а мастерская, и человек в ней работник*»; прагматизм же *дітей віку* – паразитуючий. Проте цей факт – яскраве підтвердження старої істини: крайнощі збігаються: нігіліст Базаров, який заперечував музику, поезію, мистецтво («*Рафаэль гроша медного не стоит...*»), філософське мислення, любов, певні моральні категорії – право і обов'язок, робить значний крок у бік бездуховності, притаманної *дітям віку*.

Треба зазначити, що спокійна, без експресивного натиску нарація, яка характеризує стиль Ю. І. Крашевського, наштовхує на розмисли про зростаючу актуальність порушеної в романі «Dzieci wieku» проблематики й у нашому – в тому числі українському – сьогоденні. Підтвердженням цьому слугують думки видатного поета і громадянина В. Горлача, висловлені ним в

інтерв'ю «Над погубою духу – знак розбитого ярма»¹⁹, про те, що загрожує країні, коли гору беруть «цинічні буржуа», «спритні ділки», коли нищиться національна культура, руйнуються природні зв'язки з гуманістичною культурою світу, деградують самі гуманістичні засади людини:

І не така страшна домів розруха,
а те, що звикли жити у ярмі.
Страшніша за усе погуба Духа,
яку собі вчинили ми самі.²⁰

Панування *цинічних буржуа, спритних ділків* створює таку суспільну атмосферу, в котрій антицінності – різновиди *ярма для Духа*, спокусливо поставши як найголовніші цінності, починають визначать сенс життя, що в свою чергу сприяє появі осучаснених знеособлюваних *дітей віку* і в ХХІ ст. У цих умовах роман Ю. І. Крашевського «*Dzieci wieku*» набуває ознак роману-перестороги від цієї загрози, щоб людство не пішло тим самим шляхом і не отримало нового *втраченого покоління*.

Luiza Olander
Organizacja narracyjna tekstu powieści
J. I. Kraszewskiego «Dzieci wieku»

W szerokim kontekście literackim jest zbadana problematyka powieści J. I. Kraszewskiego «Dzieci wieku» i jej aktualność dla naszych czasów, przez poetykę analizuje się organizacja narracyjna tekstu jako sposób rozwiązania głównego konfliktu utworu.

Луиза Оляндэр
Нарративная организация текста и проблематика романа
Ю. В. Крашевского «Dzieci wieku»

В широком литературном контексте рассматривается проблематика романа Ю. И. Крашевского «Dzieci wieku» («Дети века») и ее актуальность для нашего времени, через поэтику анализируется нарративная организация текста как способ раскрытия основного конфликта произведения.

Luiza Oliander
Text Narrative Organization and Problems
in Yu. I. Krashevskiy Novel «Dzieci wieku»

The actual problems of Yu. I. Krashevskiy novel «Dzieci wieku» («Children of the Century») are examined according to wide literary context, text narrative organization as the way of revealing the main conflict of the work is analyzed through poetics.

¹⁹ Горлач В. Над погубою духу – знак розбитого ярма // Літературна Україна. – № 5 (5484). – 2013 р. – 31 січня. – С. 10–11.

²⁰ Там само, С. 10.